

❖ An Lúibín ❖

26 Iúil 2004

Nuachtlitir Choicisiúil

Teanga de chuid na tíre

If the number of Irish speakers in Australia is small, there were far fewer thirty years ago.

Sna seachtóidí a thosaigh Astrálaigh ag cur suime i nGaeilge. Ba mhór an chabhair chuige an ceol, agus ginealeolaíocht a bheith san fhaisean. Bhí daoine ar thóir a 'bpréamhacha'. Tháinig neart sa teanga de réir a chéile: í le cloisteáil ar stáisiúin phobail, í á múineadh in áiteanna fánacha. Bhí an seanleagan Muimhneach de 'Teach Yourself Irish' ann, agus 'Buntús Cainte,' ar ndóigh. Faoi dheireadh cuireadh Clár na Gaeilge á chraoladh ar fud na tíre ar SBS, rud nár tharla gan stró. Dheamhan a fhios cá mhéad duine a bhíodh ag éisteacht leis, ach bhí an clár ina chomhartha ar thábhacht na teanga nó go bhfuarthas réidh leis ar chuntar costais agus eile. Idir an dá linn bunaíodh Cumann Gaeilge na hAstráile chun Gaeilge a mhúineadh agus úsáid na Gaeilge a spreagadh, agus ná fágaimis na daonscoileanna as an áireamh.

Formhór na ndaoine a rinne iarracht ar Ghaeilge a fhoghlaim theip orthu ar na gnáthchúiseanna – easpa ama, easpa foighne, drochmhúinteoireacht. Mar sin féin, d'éirigh le roinnt acu an teanga a thabhairt leo go beacht blasta. An duine a bhí bacach ag caint agus ciotach ag scríobh gheobhadh sé máistreacht éigin ar an teanga le himeacht aimsire ach cur chuige. Sin mar atá an scéal i gcónaí, agus tá áiseanna ann anois nach raibh teacht orthu fadó – cúrsaí agus cúnamh le fáil ar an Idirlíon, ranganna ar siúl ag múinteoirí a bhfuil fios a ngnó acu.

Tagann ciall le haois. Formhór na ndaoine a fhoghlaimíonn (nó a athfhoghlaimíonn) Gaeilge le fonn agus le héifeacht sa tír seo ní daoine ró-óga iad, ach tá a fhios acu dá bharr cad tá i gceist agus cad tá uathu. B'fhéidir go ndéanfadh cúpla duine acu a gclann a thógáil le Gaeilge amach anseo. Ba mhór an cúnamh é dá mbeadh an teanga a bheith ina hábhar scoile, rud nach mbeadh ag teastáil chuige ach cúigear daltaí go náisiúnta de réir na rialacha atá anois ann. Leanfadh deacrachtaí eile é sin, ach is féidir iad a shárú. Tá sé thar am Gaeilge a bheith ina hábhar ollscoile freisin, in éineacht le cúpla teanga Cheilteach eile. Go dtí sin, beidh rath na teanga ag brath ar na daoine úd (cuid mhaith acu meánaosta) a leanann orthu á cothú.

Tá sé de bhuntáiste ag an nGaeilge nach bhfuil sí ag brath ar inimircigh chomh mór le roinnt teangacha eile. Tá sí ag fás agus ag borradh uathí féin, fad is atá a lán mionteangacha eile sa tír seo ag meath le himeacht na seandaoine. Pobal beag iad Gaeilgeoirí na hAstráile, ach pobal beoga iad. Bíodh sí ag inné le cúpla rud eile – roinnt clár Gaeilge ar Theilifís SBS, iris Ghaeilge ón Astráil ar an Idirlíon, Gaeilge a chloisteáil arís ó cheann ceann na tíre ar an raidió. Agus cibé rud eile is ratha leat.

Stádas

The Taoiseach has given official support to the raising of the status of Irish in the EU.

Tá an Taoiseach ag taobhú anois le breis stádais a thabhairt don Ghaeilge san AE, rud a chuir sé in iúl le déanaí ag Parlaimint na hEorpa. I mí na Feabhra chuir an Taoiseach in iúl i nDáil Éireann

nach raibh an Rialtas ag brath ar stádas iomlán a bhaint amach don Ghaeilge san Eoraip. Is léir gur bhraith sé neart an éilimh ó shin. Chuir sé réamhrá Gaeilge lena chaint Eorpach, agus bhí Gaeilge á labhairt ag Feisirí Éireannacha (mór an trua nach ndéanann a bhformhór sa bhaile é).

Ar na Feisirí sin bhí Bairbre de Brún ó Shinn Fh, bean nár cheil riamh a cuid Gaeilge ar an saol. Rinne sí tagairt do na fadhbanna atá ag bacadh na síochána sa Tuaisceart agus na hinstiúidí daonlathacha curtha ar ceal: 'Iarraim ar Uachtaránacht na hÍsiltíre agus ar mo chomhleacaithe anseo sa Pharlaimint díriú ar phróiseas síochána na hÉireann agus cuidiú linn na deacrachtaí sin a shárú'. Tá na focail sin le moladh. Feicimid an mbeidh a comhFeisirí sásta ábhar eile a chioradh trí Ghaeilge.

TG4: spleách nó neamhspleách?

There is evidence that RTÉ is resisting independence for TG4.

Tá TG4 agus RTÉ ar malairt intinne faoin méid neamhspleáchais ba cheart a thabhairt don chraoltóir Gaeilge, agus tá an t-esaontas ag méadú. Dúirt foinsí sinsearach i TG4 le *Foinse* go bhfuil RTÉ ag áiteamh go láidir ar an Roinn Cumarsáide dul siar ar an ngeallúint a thug an Rialtas go ndealófaí an dá chraoltóir óna chéile – rud a shéanann RTÉ. Deirtear gur cúrsaí maoinithe sa síneadh fada atá ag dó na geirbe ag RTÉ, ach is dóigh le foinsí TG4 go bhfuil ceannairí RTÉ ag baint tairbhe as scéal seo an airgid chun imní agus amhras a dhúiseacht sa Rialtas.

Deir reachtaíocht bhunaithe TG4 nach foláir do RTÉ uair a chloig de chlár a sholáthar do TG4, agus is dócha go mairfeadh an socrú seo; ar an taobh eile de, bheadh ar TG4 díol as ábhar cartlainne RTÉ atá á fháil saor in aisce anois acu. Dúirt urlabhra ó RTÉ go gcaithfidís 'gnéithe áirithe den scéal a shoiléiriú'.

Dá mbeadh TG4 neamhspleách bheadh sí féin agus RTÉ ag dul san iomaíocht lena chéile i gcomhair an chiste chéanna, rud nach dtaitneodh le RTÉ agus é chomh gann in airgead cheana. Ní dócha go ndéanfadh an t-athrú mórán difríochta do TG4 i gcúrsaí craoltóireachta agus clár. Is baolach i gcónaí nach mbeidh inti ach cainéal Béarla a bhfuil smeadaráil Ghaeilge aige; scéalta spóirt is mó a mheallann lucht féachana, cuma cén teanga atá acu. Bíodh an méid Gaeilge beag nó mór, ba mhór an faoiseamh do RTÉ (más fíor) gan é a bheith de dhualgas uirthi aon chlár a sholáthar sa teanga sin, agus dream eile ina bhun. Is dócha go ndéanfar an colscaradh luath nó mall.

Nascanna

A list of useful sites. Learners might find the first two of particular interest.

Gaeilge na Seachtaine: Áiseanna le haghaidh foghlaimoírí.

<http://homepage.tinet.ie/~kuichinneide/#>

Gaelic-L agus Gaeilge-B: Liosta ríomhphoist. Gaelic-L le haghaidh foghlaimoírí; Gaelic-B le haghaidh Gaeilgeoírí líofa.

<http://www.smo.uhi.ac.uk/liosta/>

Acmhainn.ie: Foclóirí, téarmaíocht, ceachtanna agus scrípteanna Gaeilge.

www.acmhainn.ie

An Foclóir Beag: Foclóir ar-líne a bhfuil clú na héascaíochta air.

www.csis.ul.ie/focloir

Gaelspell: Seiceálaí litrithe Gaeilge atá saor in aisce.

www.gaelspell.com

Google in Irish: Áis don té ar mian leis dufair an Idirlín a chuardach i dteanga nach Béarla í.

<http://www.google.com/intl/ga/>

Tobac

No smoking now in public places, as Ireland, like Australia, enforces the law.

Tá cosc ar thobac in áiteanna poiblí mar chuid den dlí anois in Éirinn, mar atá san Astráil, agus is beag an t-ionadh nach gan stró atá an cosc a chur i bhfeidhm. Tá ‘monatóireacht’ á déanamh ag lucht faire de chuid an Bhord Sláinte ar fud na tíre, iad ar an airdeall in aon áit a bhfuil drochbholadh an tobac chucu. Tigh Anraí ar an Droim ag Leitir Móir i gConamara a bhí thíos leis le déanaí: fuarthas boinn toitín ar an urlár agus ar na boird ann. Triúr a bhí ag truailliú an aeir ann, agus níorbh fhearrde úinéirí an tí é: gearradh fineáil 1,200 euró agus costais 500 euró orthu. Dúirt na húnéirí nach raibh siad i gcoinne an choisc ach nárbh fhurasta cloí leis (i bhfocail eile, b’fhearr leo gan olc a chur ar sheanchustaiméirí nárbh áil leo éirí as an drochnós).

Tríd is tríd, tá ag éirí go maith leis an gcosc, gan buíochas de na tábhairneoirí agus eile a bhí ag tuar na tubaiste. An té a bhfuil cuimhne aige ar an tseanAstráil – tír a bhíodh ceilte ag ceo na toite – tuigfidh sé an difríocht. Beidh Éire feasta ar nós an chuid eile againn: scata beag éadóchasach faoi bhois an chait ag na toitíní agus formhór na ndaoine tugtha do pheacaí eile. Bhí an tobac ar na rudaí a d’fhág cuma an Tríú Domhan ar Éirinn (nó cuma dhraíochtúil an tseansaoil, de réir do thuairime). Sean-nós eile ar shlí na fírinne.

Turas Teanga

A new Irish language course from RTÉ.

Dáithí Ó Murchú a chuir ar an eolas sinn i dtaobh Turas Teanga, cúrsa Gaeilge a thaispeáin RTÉ ar an teilifís agus atá ar fáil anois mar leabhar le dlúthdhioscaí. Tá na cláir theilfíse féin ar fáil ar fhísdioscaí (DVDs). Tá an cúrsa bunaithe ar shraith comhráití a bhfuil aistriú agus míniú leo. Tá gach eolas ar fáil ar an suíomh féin: www.rte.ie/tv/turasteanga/.

An chéad dúchas

It has long been claimed that the Celts and the Indo-European peoples from whom they sprang entered Western Europe as invaders. But others argue that they were always there: Europe’s first farmers before the Bronze Age, builders of haunting stone monuments.

Teangacha Ind-Eorpacha iad na teangacha Ceilteacha, agus baint acu dá bharr le bunáite teangacha na hEorpa agus le roinnt eile chomh fada soir leis an Meánoirthear. Is féidir iad a rianú na mílte bliain siar go dtí bunteanga a dtugtar an Ind-Eorpais uirthi. Cad as don teanga sin, agus don Cheiltis féin? Bhí na seanargóintí ag brath go mór ar theoiric na n-ionraí – treibheanna ag tréigeann an bhaile agus ag gabháil tíre eile - ach timpeall cúig bliana déag ó shin sinne an seandálaí Sasanach Colin Renfrew argóint nua. Níor shéan sé go raibh baint ag an ionradh leis an scéal, ach dúirt sé gurbh é teacht na feirmeoireachta an rud ba thábhachtaí. Seo thíos gearrthuairisc ar a thuairimí.

Dhéantaí talamh slán de gur tharla an chuid ba mhó de na hathruithe cultúrtha i réamhstair na hEorpa de bharr imirce na dtreibheanna – daoine fáin a d’fhagadh a gcuid arm, uirlisí agus cré-earraí ar an mbealach ina dhiaidh. Ar an dóigh seo d’fhéadfaí scaipeadh na dtreibheanna a raibh teangacha Ind-Eorpacha acu a rianú. Rinneadh iarracht ar limistéar dúchasach na nInd-Eorpach a aimsiú: dúirt daoine éigin go raibh sin le fáil i dtuaisceart na hEorpa, agus sa bhliain 1926 dúirt an seandálaí V. Gordon Childe ina leabhar *The Aryans* go raibh sé le fáil i ndeisceart na Rúise.

Argóintí cliste a bhí ag Childe. Rinne sé tagairt do ‘bhunfhocail’ a bhí le fáil i mórán teangacha Ind-Eorpacha: ní raibh aon bhunfhocal ar iarann nó ar chré-umha, ach bhí focail ann ar an gcapall agus ar an roth. D’fhág sin gur tharla scaipeadh na nInd-Eorpach roimh an Aois Chré-Umha ach tar éis capaill a cheansú agus trucaílí a chumadh. Rinne Childe tagairt don fhianaise sheandálaíoch freisin, go háirithe na cré-earraí ‘cordaithe’ atá le fáil go minic i seantumaí uaisle i dtuaisceart agus in oirthear na hEorpa. D’fhógair sé gurbh iad seo iarsmaí na dtreibheanna tréadacha a tháinig ó na machairí ar muin capall: na hInd-Eorpaigh.

Chuaigh na hargóintí seo i bhfeidhm ar mhórán, agus téann fós. Ní ghlacann Renfrew leo. D’fhéadfadh ciall na mbunfhocal athrú le himeacht aimsire; ní gá go mbaianeann siad le haon áit ar leith nó go bhfuil na bunfhocail ar an gcapall agus ar an trucaíl chomh sean lena gcáil. I dtaca le cré-earraí cordaithe, déarfadh a lán seandálaithe anois nár bhain siad le huaisle isteach ach le huaisle áitiúla a ghlac le faisean eachtrannach. Ach is é an bunús lag na teorice an agóid is treise a d’fhéadfaí a chur sa scéal. Cén fáth a dtiocfadh sluaite marcach anoir i ndeireadh na Cloch-Aoise? Cén méadú mór a d’fhéadfadh teacht ar an daonra ann lena gcur chun siúil?

Seacht míle bliain roimh Chríost thosaigh geilleagar nua feirmeoireachta ag leathnú trasna na hEorpa ón Anatóil (mar a bhfuil an Tuirc anois), agus é bunaithe ar chruithneacht, ar eorna, chaoraigh agus ghabhair. Abair gur aistrigh glúin nua amach gach cúigiú bliain is fiche sa treo ba rogha leo: leathnódh an fheirmeoireacht siar ciliméadar in aghaidh na bliana dá bharr, i dtreo go dtógfadh sé timpeall míle is cúig chéad bliain uirthi tuaisceart na hEorpa a bhaint amach. Tagann seo go maith leis an bhfianaise sheandálaíoch. Cuireann Renfrew in iúl gurbh í an fheirmeoireachta a thug an Ind-Eorpais leis – teanga Anatólach a ndearnadh canúintí Eorpacha di.

Rud an-chasta ba ea leathnú na feirmeoireachta, ar ndóigh, má chuirimid san áireamh nach ionann an talamh agus an aeráid i ngach áit. De ghnáth thabharfadh an dream nua an fheirmeoireacht isteach leo agus a dteanga Ind-Eorpach féin in éineacht léi; ach uaireanta thoghfadh bunadh na háite an fheirmeoireacht mar shlí mhaireachtála agus greim acu fós ar an tseanteanga. Míniú é sin ar an dóigh aisteach ar mhair a lán teangacha neamhInd-Eorpacha ar nós Pictise (teanga réamhCheilteach na hAlban) agus Bascaise.

Má deirimid gur tháinig an Ind-Eorpais go dtí an Eoraip chomh luath le 6500 RC, is mó go mór de leanúnachas i réamhstair na hEorpa ná mar a creideadh go dtí seo. Ní raibh aon bhriseadh ag tús na hAoise Cré-Umha agus ‘ionradh’ Ind-Eorpach mar chúis leis, mar a léitear ina lán leabhar; ná ní raibh briseadh eile ag tús na hAoise Iarainn agus ‘teacht na gCeilteach’ mar chúis leis. Bhí na Ceiltigh agus a sinsir ann riamh. Na daoine a thóg na leachtaí móra meigiliteacha in Éirinn agus sa Bhreatain labhair siad saghas Ind-Eorpaise a ghin na teangacha Ceilteacha atá ann inniu. Is é atá i mbunstair na hEorpa, mar sin, ná athruithe casta i limistéar leathan feirmeoireachta, agus an Ind-Eorpais i réim ann.

Más fíor do Renfrew, ní dhearna na Ceiltigh Éire a ionradh ar chor ar bith – rud atá ag teacht go maith leis an bhfianaise sheandálaíoch. Tháinig sealgairí agus iascairí i dtír ann ón mBreatain timpeall 9,000 bliain ó shin, agus lean na chéad fheirmeoirí iad timpeall 4000 RC. Thug siad sin canúint den Ind-Eorpais leo, ceann a bhí gaolmhar le canúintí eile i ndeisceart na Breataine agus

ar an Mór-roinn. Ba iad na feirmeoirí sin a thóg na tuamaí móra cloiche (Brú na Bóinne ina measc) agus a chum seoda na hAoise Cré-Umha in Éirinn ina dhiaidh sin. Tháinig úsáid an iarrainn agus ealaín de shaghas nua (a dtugtar 'La Tène' uirthi) chucu anoir, rudaí a shamhlaímid anois leis na Ceiltigh, ach ní raibh sa mhéid seo ach athrú eile ar an seandúchas Ind-Eorpach a bhí acu riamh.

Déanann Renfrew scrúdú i bhfad níos leithne ar an scéal Ind-Eorpach ná mar a rinneadh anseo. Féach a leabhar *Archaeology and Language: The Puzzle of Indo-European Origins*, Cambridge University Press, 1988, agus an t-alt leis in *Scientific American*, Meán Fómhair 1989.

Colin Ryan
colger@melbpc.org.au